

Всеукраїнська наукова конференція

«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»

29 квітня 2025 року
М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України
Науково-дослідного інституту козацтва при Інституті
історії України НАН
України**

Одеський національний морський університет

Одеський національний художній музей

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2025

Рекомендовано до друку кафедрою історії України
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 18 червня 2025 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 17 від 26 червня 2025 р.

Редакційна колегія:

К.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Яковлєва Д. Є. (Одеса) –
відповідальний секретар

Д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)

Д. і. н. Бруяко І. В. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції «**Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень**», яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти: д. і. н., професор Гончарук Т. Г.
д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ІСТОРІЯ «ТИПОГРАФІЯ ЮХИМА ІВАНОВИЧА ФЕСЕНКА» <i>Засоба Катерина, Водько Владислав</i>	68
СТРУКТУРА ДОМОГОСПОДАРСТВ с. МАЧУХИ ЗА ГЕНЕРАЛЬНИМ ОПИСОМ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ 1766 р. <i>Кисляк Ростислав, Коваленко Оксана</i>	75
ГОРДІЙВСЬКИЙ МОГИЛЬНИК: АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ <i>Климович Владислав, Павленко Софія, Бруяко Ігор</i>	85
ІСТОРІЯ ПОЛТАВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ПОЛТАВЩИНИ <i>Ковальчук Анна, Бабенко Людмила</i>	95
НЕОЯЗИЧНИЦТВО В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХХ– ПОЧАТОК ХХІ ст.) <i>Корнійчук Руслана, Діанова Наталія</i>	103
РОЛЬ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ДРУКАРЕНЬ У РОЗВИТКУ ОСВІТИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ХVІ-ХVІІ СТ. <i>Коришунів Іван, Сєкерська Олена</i>	111
ЮРІЙ ЛИПА, МИХАЙЛО ВАСИЛЬЧЕНКО, ДМИТРО БУЗЬКО: ДОЛІ УЧАСНИКІВ ОДЕСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ГУРТКА <i>Кучеренко Світлана</i>	120
ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У США <i>Ліверук Валерія, Плаксивий Павло, Савченко Віктор</i>	128
АРХЕОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕЧЕРИ ІЛЛІНКА <i>Лукинюк Максим, Сєкерська Олена</i>	135
ФРАНЦУЗЬКА ГРОМАДА В ОДЕСІ У ДОРЕФОРМЕННИЙ ПЕРІОД <i>Малога Олексій, Діанова Наталія</i>	143
ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ В ОДЕСІ: ПОШУК НОВИХ РЕАЛІЙ 1925-1929 РР. <i>Матієнко Олена, Савченко Віктор</i>	152

Кисляк Ростислав, здобувач першого
рівня вищої освіти спеціальності 032
Історія та археологія

Коваленко Оксана, к. і. н., доцент
кафедри історії України Полтавського
національного педагогічного
університету ім. В.Г. Короленка

м. Полтава

УДК 94(477.53)«1766»

СТРУКТУРА ДОМОГОСПОДАРСТВ с. МАЧУХИ ЗА ГЕНЕРАЛЬНИМ ОПИСОМ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ 1766 р.

Анотація. У статті розглянуто Генеральний опис Лівобережної України села Мачухи Полтавського полку, проведений 1766 року. Здійснено аналіз джерела. Особлива увага приділена структурі домогосподарств мешканців села Мачухи. Зокрема, з'ясовано, що типовим домогосподарством була одна хата з мінімальною кількістю господарських споруд, що засвідчувало невисоку (у порівнянні з іншими населеними пунктами) економічну спроможність даного села в зазначений період.

Ключові слова: Мачухи, Генеральний опис Лівобережної України, Румянцевський опис, XVIII століття, домогосподарство, ремісники.

У фокусі цієї публікації – топографічні та демографічні показники села Мачухи Полтавського полку у 60-х рр. XVIII ст., які проаналізовані на підставі матеріалів опису населених пунктів, так званого «Генерального опису Лівобережної України, який був проведений на території Гетьманщини в 1765-1769 рр. За указом імператриці Єкатерини II його здійснив президент Малоросійської колегії граф Пьотр Румянцев, тому досить часто зустрічається в історичній літературі назва цього опису як Румянцевський. Дослідники, які ґрунтовно працюють з цим джерелом,

реконструюючи соціальну історію Гетьманщини, особливості топографії міст та демографічної ситуації, відзначають його масштабність, важливість та непересічний характер. «Метою проведення цього опису стало визначити склад населення в соціальних категоріях: посполиті, священники, козаки, поміщики та міщани. Реєстрація кожної особи й опис кожного господарства мали б зменшити інтенсивність переходів селян і встановити точну кількість козаків. Відомість про майно, власність, чисельність, прибуток могли прискорити реформування регулярної військової сили, яка б перебувала на самозабезпеченні, і визначити можливість збирання проектованого 30-відсоткового податку на козацьке майно. Перепис мав з'ясувати, які землі були приватними, а які належали державі. 969 книг зосереджують інформацію про 18 міст та їхніх жителів [Сердюк І. Полкових городов обивателі: історико-демографічна характеристика міського населення Гетьманщини другої половини XVIII ст. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2011. – 304 с., с. 29-31]. Подібний опис був укладений і у Полтавському полку, матеріали полкового міста Полтави давно відомі дослідникам, використовувалися в історичних працях [Коваленко, Полтава] та опубліковані окремим виданням [Місто Полтава, Волошин]. Матеріали ж сільських поселень лише вводяться до наукового обігу.

Село Мачухи («Мачохи») Полтавського району Полтавської області, вірогідно, засноване у першій половині XVII ст. Відносилося до другої сотні Полтавського полку. Згідно з «Генеральним слідством про маєтності Полтавського полку 1729-30 рр.» село мало 352 двори. За компутом 1718 р. в селі проживало 238 козаків. У 1722 році в селі налічувалося 818 вуликів та було кілька млинів [Історія українських міст і сіл УРСР» 1962 року за редакцією Петра Тимофійовича Тронька с.]. Село входило до т. зв. «далеких околиць» міста, під якими слід розуміти села, слободи й хутори, пов'язані з Полтавою [Коваленко Полтава,]. Мачухи були магістратським селом (пожалувані міському уряду з 1710 р. універсалом Івана Скоропадського), а отже й населення сплачувало податки на «уряд меській», також всі члени цеху колісників полкового міста Полтави були мачушанами. Магістратські чи

ратушні села й окремі земельні маєтності, розташовані в селах та хуторах, це підпорядковані міському урядові (ратуші) власності. Починаючи з 1780-х рр. магістратські володіння поступово ліквідували. Так, наказами від 26 жовтня 1781 р. та 7 жовтня 1785 р. магістратські села та належні місту селяни (572 людини) були переведені до відання казни, а місту сплатили компенсацію [Коваленко, Братія цеховая с.38]. Детальні розвідки з історії села з 2016 р. регулярно розглядаються та публікуються в результатах щорічної конференції у збірнику «Мачуська земля: минуле та сучасність», який щорічно видається після проведення [Мачуська земля].

Документи Румянцевського опису зберігаються у Центральному державному архіві України у м. Київ, зокрема у фонді №57 «Генеральний опис Лівобережної України». Там наявний і опис Мачух, який буде сьогодні проаналізовано, він зберігається в фонді 57, справа №85 «*Подвірний перепис жителів с. Мачухи Другої полкової сотні Полтавського полку, володіння Полтавського магістрату*», на сьогодні він оцифрований та викладений на сайті [ЦДІАК]. Обсяг справи 69 сторінок, укладена 15 квітня 1766 року. Написана на папері розміром А3, у розділі «Справка» є пусті аркуші (під № 56, 57, 61-69). Маргіналії відсутні; чистовик. У справі на сторінці 51 є підпис Семена Воскобойника, який був лавником Полтавського магістрату. Згідно промеморії, надісланий до комісії з проведення опису, він працював під час перепису Полтави та околиць [Місто Полтава, с. 17].

Домогосподарства с. Мачух переписувалися за двома типами: двір та бездвірна хата, що відповідає загальноприйнятому для Генерального опису зразку. Третій тип домогосподарств, наявний у містах – підварки, у Мачухах був відсутній.

Двір – господарська ділянка, на якій розміщено житлове приміщення, садибні будівлі та місце біля них, відгороджена парканом [Гуржій О.І. Землеволодіння селян і рядових козаків на Лівобережній Україні у 2 половині XVII ст. // УІЖ. — К., 1981. — № 5. — С. 72.].

Бездвірна хата – господарська ділянка, на якій розміщено житлове приміщення, садибні будівлі та місце біля них з відсутнім

парканом [Гуржій О.І. Землеволодіння селян і рядових козаків на Лівобережній Україні у 2 половині XVII ст. // УІЖ. — К., 1981. — № 5. — С. 72.].

У дворах, окрім житлових хат, були наявні різні господарські споруди, традиційно укладачі відмічали «сараї» (повітки), «амбари» (комори, клуні), «конюшні» (стайні) та виробничі майстерні, наприклад, кузні. Комбінації цих структурних елементів утворюють 13 варіацій домогосподарств у Мачухах: одна хата або більше (дві і три), хати з кількома коморами (від однієї до чотирьох). Бездвірних хат у Мачухах зафіксовано 8%. Найпростіший варіант двору з однієї хати до великих дворів з трьох хат та чотирьох комор. Детальний розподіл представлений у таблиці №1.

Таблиця №1 Структура домогосподарств

Тип двору	кількість	%
Бездвірна хата	10	8%
Хата 1	69	52%
Хата 1, комора 1	12	9%
Хата 1, комор 2	3	2%
Хата 1, комор 3	1	0,7%
Хат 2	19	14,5%
Хат 2, комора 1	5	4%
Хат 2 комор 2	2	1,5%
Хат 2, комор 3	1	0,7%
Хат 3	4	3%
Хат 3, комора 1	3	2%

2	Хат 3 комор	1	0,7%
3	Хат 3, комор	0	0%
4	Хат 3, комор	1	0,7%
	Підварок	0	0%
	Всього	131	100%

Згідно отриманих даних, у селі Мачухи станом на 1766 рік переважав тип двору з однією хатою, з кількістю 69 одиниць, що становить 52% від загальної кількості всіх домогосподарств. На другому місці за поширеністю структур домогосподарств був тип двору з двома хатами, що становить 14,5%, на третьому – тип двору з однією хатою та однією коморою, що становить 9%.

Поодинокими випадками стали типи господарств: з однією хатою і трьома коморами; з двома хатами і трьома коморами; з трьома хатами і двома коморами; з трьома хатами і чотирма коморами, що становили кожен по 0,7%.

Розглянемо таблицю №2, в якій узагальнено дані, які були ремесла та хто з власників домогосподарств ним займався.

Таблиця №2

Структура домогосподарств ремісників м. Мачух

Тип двору	ткач	гончар	шинкар	кушнір	бортник	бондар	стельмах	тесяр	коваль	швець
Бездвірна хата	1									
Хата 1	5	2	1	2	1	2	6	2	1	
Хата 1 комора 1	1			1			4	1		

Хата 1 комора 2										
Хата 1 комора 3										
Хата 2	2					2	1	1		
Хата 2 комора 1										
Хата 2 комора 2			1							
Хата 2 комора 3										
Хата 3	1			1						1
Хата 3 комора 1				1						
Хата 3 комора 2										
Хата 3 комора 4										

Отже, з таблиці маємо, що ремісничих дворів 41, де 10 займалися ткацтвом, 2 гончарством, 2 шинкарством, 5 кушнірством, 1 бортництвом, 4 бондарством, 11 стельмаством, 4 теслярством, 1 ковальством і 1 швець; що дорівнює 31% всіх домогосподарств села Мачухи. Для села це доволі високий показник. Згідно отриманих даних, впливає, що у ремісників типовою структурою двору переважала одна хата, що свідчить про те, що більшість ремісничого населення не виділялися серед звичайного. У дворах, де дві та три хати, зазвичай у дворах ремісників, проживають спільно з ними їхні родичі (діти, брати, батьки) або робітники чи учні, що навчалися ремеслу.

Розглянемо три випадки:

1) «38 двір. У ньому хат 3, комор 1. У ньому живе Трохим Романенко 62 років від старості дряхлий, родом з цього села, з посполитих. Його дружина Марія 60 років, здорова. У них діти: Сини: 1) Іван 38 років, здоровий; його дружина Авдота 30 років,

здорова. У них діти: Доньки: Уляна – 9, Єфросинія – 6; Марія – 3 років, здорові. 2) Іван 24 роки, здоровий, пущений в армію воронезького піхотного полку, в якому знаходиться і досі. Його дружина Ауємія 20 років. 3) Ісалій 28 років, здоровий. Його дружина Мелашка 25 років, здорова. У них донька Ангеліна 4 років, здорова. Землі, на якій посівається рядів одна чверть: дві четвертини пшениці, 4 вівса, 6 ячменю, 6 гречки, 2 проса, коноплі одна чверть. Скоту має: биків старих 6, молодих 1; корів старих дійних 6, молодих 3; свиней 5; коней 2. Ремесло має, бачили, що з овечих шкір шуби шиє. Йому платити 4 рублі з двору за рік. Приналежності ніякої власник не має.» [ЦДІАК арк.16-17].

2) «44 двір. У ньому хат 3. У ньому живе Климентій Кібальник 40 років, здоровий, родом з м. Полтава, з посполитих. Його дружина Анна 35 років, здорова. У них діти: Сини: Петро – 10, Омелян – 6, Михайло – 4, здорові. Донька Єфросинія 1 року, здорова. У нього брати: 1) Сава 30 років, здоровий, живуть спільно. Його дружина Матрьона 30 років, здорова. У них діти: Син Григорій 5 років, здоровий. Донька Катерина 4 років, здорова. 2) Григорій 30 років, здоровий. Його дружина Катерина 25 років, здорова. У них син Григорій 4 років, здоровий. Сестра Анастасія 15 років, здорова. У них мати Мелашка 65 років, здорова. У них робітники: Федір Масенко 20 років, здоровий, родом із Слобідського Охтирського полку м. Котельва, звання лишене йому малолітнім від батька, не знає. В наймі за 5 рублів. Василь Сіритиченко 17 років, здоровий, родом із Слобідського Охтирського полку, містечко Колонтаївка, а ім'я та звання батька не знає. В наймі за 3 рублі та ще й плата і їжа господарські. Марк Райсенко 18 років, здоровий, родом із Дніпровського Пікінерського полку села Старі Санжари, син козака. Взятий на освоєння кушнірській майстерності без оплати. Антон Мілашеченко 12 років, родом з цього ж села, син підданого магістратського Гаврила Мілашецького. В наймі за 1 рубль та ще й плата і їжа господарські. Дівка Варвара 10 років, родом з цього ж села, донька козака Івана Семененка. В наймі за 50 копійок та ще й плата і їжа господарські. Землі, на якій посівається, рядів: 4 пшениці, 2 вівса, 3 ячменю, 3 гречки, 1 коноплі; одна чверть. Скоту має: биків молодих 2, корова

дійна 1, ялова 1, свиней 2, коней 3. Ремесло має: бачили, що з овечих шкір шуби шиє. Йому платити 4 рублі з двору. Власник жодної приналежності не має». [ЦДІАК арк.19-20]

3) «111 двір. У ньому хат 3. У ньому живе Прокіп Швець 55 років, здоровий, родом з м. Полтава, з посполитих. Його дружина Парасковея 50 років, здорова. У них син Федір 25 років, здоровий. Його дружина 24 років, здорова. У них робітники: Петро Скопченко 12 років, здоровий, родом з цього ж села, козака Пилипа Смопа син в наймі за 2 рублі на своєму плата і їжа господарські. Максим Усалко 15 років, здоровий, родом з цього ж села, син магістрацького підданого Андрія Усалки, взятий на навчання швецькій майстерності без оплати. Землі не має. Зі скоту має 2 коні. Ремесло має: швець. Йому платити з двору в рік 1 рубль 50 копійок». [ЦДІАК арк.46]

Отже, опис дворів дуже детальний до дрібниць, включав основні вікові характеристики, опис структури дворів, занять, учнівства/наймитування тощо. Він показує, що ремісники переважно проживали у власних дворах, і лише, незначна їх частка (1 домогосподарство, що радше є винятком) мешкала в бездвірних хатах. Більшість ремісників володіла дворами із найпростішою забудовою, яка складалися із однієї хати, або хати з коморою а, отже, не мали спеціального простору для розміщення майстерень.

У підсумку зауважимо, що «Генеральний опис Лівобережної України 1765-1769 рр.» фіксує ремесло в сільських населених пунктах та його специфіку в магістратських селах, а, отже, - це важливе і цінне джерело, що описує маєтності жителів різних верств населення, яке проживало в той час. Особливо це джерело надзвичайно цінне дослідникам історії, які досліджують демографію, топоніміку, структуру населення і їх дворів, ремесла.

Список використаних джерел:

1. Вечерський В.В. Україна, держава: архітектура (Народна сакральна архітектура) [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Україна —Українці. Кн. 1 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. —

- К.: В-во «Наукова думка», 2018. — 608с.
<http://www.history.org.ua/?termin=1.15>
2. Коваленко О. «Братія цеховая меская» XVIII століття: проблема входження ремісників із сіл до цехів міст на прикладі майстрів із Мачух // Мачуський збірник: зб. наук. праць. / за ред. А. В. Гейка. – Полтава: АСМІ, 2017. – Вип. I: Над чумацьким шляхом. – С. 37-43.
 3. Коваленко О. Полтава XVII-XVIII століть. – К.: ПП Олег Філюк, 2015. – 234 с.
 4. Мачуський збірник. / ред. А. Гейка. – Вип. I-VII. – Полтава: ТОВ НВП «Укрпромторгсервіс», 2016-2024.
 5. Місто Полтава в Румянцевському описі Малоросії 1765-1769 рр. / упоряд. Волошин Ю. – Київ: Наш час, 2012. – с. 17 всього 576.
 6. Сердюк І. Полкових городов обивателі: історико-демографічна характеристика міського населення Гетьманщини другої половини XVIII ст. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2011. – 304 с.
 7. Гуржій О.І. Землеволодіння селян і рядових козаків на Лівобережній Україні у 2 половині XVII ст. // УІЖ. — К., 1981. — № 5. — С. 72.
 8. ЦДІАК. Ф. 57. Оп. 2. Спр. 85. 69 арк. // <https://archium.cdiak.archives.gov.ua/inventories/1489/?Limit=10&Page=2>.

Kysliak Rostyslav, a first-level of higher education student, majoring in 032 History and Archeology

Kovalenko Oksana, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History of Ukraine
V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University Poltava

Poltava

**THE STRUCTURE OF HOUSEHOLDS IN THE VILLAGE OF
MACHUKHY ACCORDING TO THE GENERAL DESCRIPTION
OF LEFT-BANK UKRAINE OF 1766 y.**

Abstract. *The article deals with the General Description of the Left-Bank Ukraine of the village of Machukhy of the Poltava Regiment, made in 1766. The source is analyzed. Particular attention is paid to the structure of households of the inhabitants of Machukhy village. In particular, it is found that a typical household was a single house with a minimum number of outbuildings, which testified to the low (in comparison with other settlements) economic capacity of this village in the specified period.*

Key words: *Machukhy, General Description of the Left-Bank Ukraine, Rumyantsevsky description, 18 century, household, craftsmen*

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції **«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»**, яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Яковлєва Д. Є.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.